

***Atti*, vol. XL, Centro di Ricerche Storiche (2010.), 986 str.**

U pravo vrijeme, kao i uvijek, izašao je i broj XL zbornika radova *Atti* Centra za povijesna istraživanja iz Rovinja. Prigodom ove obljetnice, prestižna rovinjska institucija omogućila je izlaz dvosveščanog broja, od kojih je prvi posvećen isključivo sekciji »Memorie«, a drugi sekcijama »Fonti e documenti« i »Rassegne biobibliografiche«. U ovomu je jubilarnom broju objavljeno dvadeset šest radova.

Sekciju »Memorie« otvara znanstveni rad Vesne Girardi Jurkić »Anelli romani con motivi mitologici e simbolici della necropoli antica di Burle presso Medolino« (str. 9 – 33). Autorica se vraća još jednoj značajnoj temi i arheološkom nalazištu. Ovaj se put fokusira na zanimljiva otkrića ukrasa iz rimskoga doba, svojevrsnoj rijetkosti na istarskom poluotoku. Tri antička prstena pronađena u rimskoj nekropoli Burle, pronađena su tijekom nekoliko arheoloških intervencija zaštitnog karaktera. Radi se o dva prstena s ugrađenim draguljima od karniola i prikazom mitoloških figura: škorpiona (antički astrološki simbol) i dobrog boga Glauka, koji lovi ribe izlazeći iz školjke Nautilus. Treći prsten u jantaru predstavlja životinju (lav) i mladića (možda Hercules). Taj nas prikaz vodi do mitološkog značaja i magije koju predstavlja, kako figurativno, tako i ritualno. To nas, zaključuje autorica, vraća u prisutnost drevnih rituala i mitoloških grčko-helenističkih vjerovanja.

Giuseppe Cuscito fokusira se još jednom na širenje kršćanstva na sjevernom Jadranu, »Società civile e comunità cristiana ad Aquileia nel sec. IV« (35 – 66). Imajući u vidu niz knjiga objavljenih u posljednje vrijeme, autor razmatra socijalni identitet Akvileje u kasnoj antici, počevši od tzv. *bellum Aquileiense* u 238. godini, kada je zahvaljujući otporu koje je stanovništvo pružilo uzurpatoru Maksiminu Tračaninu – povećan ugled i važnost grada s pozitivnim utjecajem na razvoj građanske svijesti. To je razdoblje u kojem je Aquileia dotaknula vrhunac svog razvoja na području Julijskih Alpa i Ilirije. U tom se kontekstu na tim područjima razvijaju prve kršćanske zajednice sa svojim mučenicima.

Peter Štih u tekstu »Il diploma del re Berengario I del 908 e il monastero femminile di Capodistria« (67 – 97) obrađuje diplomu koju je 908. izdao italski kralj Berengar I. u korist ženskog samostana u Kopru. Diploma je izdana u Brescii 24. travnja 908., a upućena je opatici koparskog samostana Adelgidi. Njome su kompletno osoblje samostana, uključujući i kolone, te pokretna imovina institucije, podvrgnuti njegovoj zaštiti. Dokument je povijesno značajan jer predstavlja najstariju izvornu ispravu koja se čuva na području Republike Slovenije, a koji se odnosi na najstarije spominjanje imena grada Kopra (*Justinopolitana civitas*). Istodobno, ovaj se pravni akt odnosi na najstariji poznati samostan, aktivan unutar državnih granica današnje Republike, i jedan je od prvih dokumenata koji spominje izdavanje kraljevske zaštite u Istri.

Lavinia Belušić radom naslova »Le chiese in territorio veneto delle diocesi di Cittanova Parenzo e Pola, 1150-1600. Aspetti e problemi tipologici« (99 – 151), postavila je cilj definirati sakralnu arhitekturu na venetskom području teritorija bivših biskupija Novigrad, Poreč i Pula, od sredine XV. do XVII. stoljeća. U radu su predstavljene značajke pojedinih skupina i tipoloških grupa te karakteristike njihovih osnovnih elemenata.

Kompleksna priča o istarskim bratovštinama osnovna je tema teksta Giovannija Radossija u radu »La Confraternita dei Poveri infermi di Rovigno e i suoi benefattori« (153 – 200). Autor opisuje i dugu povijest rovinjske bolnice i njezin gospodarski rast tijekom XVIII. st., koji je poticao brojne dobrotvorne i karitativne inicijative. U tom je kontekstu značajno uspostavljanje *Confraternita dei poveri* (Bratovština siromašnih, 1763.) i Monte di Pietà (1772.), neizbrisivih simbola ukupnog rovinjskog društvenog razvoja, uz koje se javljaju česte karitativne inicijative. Gašenjem rada Bratovštine u vrijeme Napoleona prestaje i kratak, ali intenzivan njezin život.

Slaven Bertoša nastavlja istraživanja povijesti migracija i ponovnoga naseljavanja u južnom dijelu istarskog poluotoka te dio rezultata tih istraživanja objavljuje u znanstvenom radu »Le tribolazioni dell'adattamento: alcuni aspetti del ripopolamento dell'Istria meridionale con gli aiducchi (1671-1676)« (201 – 230). Izvornim istraživanjima provedenim u okviru znanstveno-istraživačkog projekta »Istarsko društvo XVI. – XIX. stoljeća: povijesne kulturološke teme«, fokusira se na zanimljiv projekt kolonizacije južnog dijela Poluotoka, kojim je Republika sv. Marka pokušala riješiti njegovu depopulaciju, a navodno i neke probleme u Boki Kotorskoj. Pokušaj je pokrenut iz ekonomskih, demografskih i diplomatskih razloga, ali je završio neuspješno, uglavnom zbog sukoba s domicilnim stanovništvom, ali i zbog činjenice da hajduci radom na dodijeljenoj im zemlji nisu uspjeli osigurati sve što im je bilo potrebno za opstanak.

Vania Santon tekstem »Bande armate in Istria a fine Settecento« (231 – 274) predstavlja jedan manje poznati aspekt regionalne povijesti: prisutnost naoružanih bandi u Istri u XVIII. stoljeću. Razmatraju se posljednja dva desetljeća tog stoljeća, u kojima su na istarskom poluotoku djelovale razne opasne i naoružane bande te aktivnosti sudova u Veneciji, koji su munjevitom intervenirali kako bi stali na kraj zločinima. Autorica se također fokusira na raznoliku organizaciju tih bandi te na zločine koje su počinile.

Marino Budicin nastavlja tematskim istraživanjima o restauratorskim intervencijama i radovima u Istri. U radu naslova »Cronistoria degli interventi nel palazzo pretorio di S. Lorenzo nella seconda metà del secolo XVIII: ultimi tentativi di restauro di questa interessante struttura pubblico-istituzionale« (275 – 324). Središnja je tema priloga podestatova palača u Sv. Lovreću Pazenatičkom, otkupljena početkom XIV. st. i prilagođena kao kuća za stanovanje pazenatičkog kapetana. Prikazuje se povijest radnji poduzetih tijekom druge polovice XVIII. st., vjerojatno posljednjem pokušaju da se sačuva njezina struktura pri kraju nazočnosti Prejasne republike u Istri. Krajnji su rezultati, nažalost, bili nesretni, a time je došlo do propasti palače 1836. godine.

Marta Budicin u članku »Simone Battistella, architetto rovine del Settecento« (325 – 364) daje prilog o životu i djelu jednog od najznačajnijih rovinjskih arhitekata. Simone Battistella autor je nekoliko značajnih projekata sakralne arhitekture i drugih urbanih intervencija u Rovinju, ali i u Vižinadi i Piranu. Djelovao je u drugoj polovici XVIII. stoljeća, bio je predstavnik baroknog klasicizma pod utjecajem Massarija i Palladija. Pojedini dokumenti, objavljeni u ovom članku, koji do sada nisu bili poznati, bacaju posebno svjetlo na njegov značajan opus.

Rino Cigui nastavlja svoja istraživanja o zdravstvu i higijenskim prilikama. Ovaj se put u radu »Epidemie e carestie nell'Ottocento istriano. Il tifo petecchiale e la fame del 1817 a Rovigno« (365 – 391) koncentrira na pojavu nekoliko endemskih epidemija i gladi u XIX. st. na istarskom poluotoku. Oslanjajući se na matične knjige umrlih i odnose različitih liječnika prisutnih u Rovinju, rekonstruira pojavu i širenje epidemije tifusa i gladi, koje su se s teškim posljedicama proširile gradom u 1817. godini, poznatoj kao »godini gladi« u Istri, s posljedicama u ekonomskom, socijalnom i demografskom smislu. Očito je strukturno zaostajanje u sanitarnom i urbanom aspektu gradskog razvoja, što je pogodovalo širenju krize. Za to su također bili zaslužni poremećaji u opskrbi hranom i vodom. Utjecaj prouzročen širenjem tifusa na postotak smrtnosti bio je veći od posljedica neishranjenosti, za razliku od onoga što se dogodilo u drugim gradovima u Istri.

Silvia Zanlorenzi predstavila se člankom »Sulla via verso oriente: nascita e sviluppo delle rotte via mare da Trieste all'Estremo Oriente. Tra memorie personali e resoconti ufficiali« (393–433). Analizirajući osobne memoare i službena izvješća, autorica predstavlja i prati povijest odnosa između Trsta i zemalja Dalekog Istoka u XIX. stoljeću. Prepoznaju se tri faze razvoja, od kojih je prva otvorena u četrdesetim godinama nizom istraživačkih misija koje je proveo Peter Erichsen, zahvaljujući kojima se došlo do mnogo informacija o gospodarskim prilikama u istočnoj Aziji. S druge strane, ove misije nisu bitno doprinosile razvoju odnosa. Druga je faza otvorena nakon inauguracije Sueskog kanala, kada je barun Revoltella pokušao uspostaviti trgovinske odnose s Kinom i Japanom. Konačno, krajem stoljeća, dolazi do stabilizacije i jačanja odnosa otvaranjem japanskog Počasnog konzulata u Trstu, čija je funkcija povjerena Georgu Huetterothu.

William Klinger se u članku »Le origini dei Consigli nazionali: una prospettiva asiatica« (435 – 473) fokusira na povijesne probleme nastanka i širenja prvih narodnih vijeća u Europi. Oni se prvi put pojavljuju u carskoj Rusiji u proljeće 1917., a zatim se njihova pojava širi zemljama Habsburškog Carstva, prvenstveno potaknuti željama Antante, koja je u njima vidjela neke oblike potpore i otpora Njemačkoj u Srednjoj Europi. Posebno su Britanci podupirali pojavu i širenje tih oblika nacionalne borbe u austro-ugarskim područjima. Nakon Oktobarske revolucije, narodna su vijeća služila za drugačiju upotrebu, u pokušaju zaustavljanja boljševičke invazije i širenju boljševizma. Osnivanje Nacionalnog vijeća Jugoslavije bilo je u suprotnosti s ekspanzionističkim interesima Srbije i Italije, a sve do 1918. godine smatralo se da je moguće osnivanje države Južnih Slavena unutar Habsburške Monarhije. Jedino talijansko narodno vijeće nastalo je u Rijeci jer se suverenitet nad gradom mogao isključivo ostvariti pozivanjem na princip nacionalnog samoopredjeljenja, koji je Italija uglavnom ignorirala temeljeći svoje pretenzije na Londonskom sporazumu i na mirovnom ugovoru.

Raul Marsetič se u radu naslova »L'origine e lo sviluppo del cimitero civico di Monte Ghiro a Pola attraverso un secolo di storia (1846-1947)« (475 – 524) osvrće na podrijetlo i razvoj prvog modernog groblja u najvećem istarskom gradu. Radi se o groblju koje predstavlja na najbolji mogući način mjesto u kojem značenje nadilazi njegovu funkciju te je neprocjenjiv dio pulske građanske memorije i urbanog identiteta.

Prvi svezak XL. broja zbornika zatvara članak Egidija Ivetića »Lo sviluppo della nazionalità croata in Istria tra Otto e Novecento« (525 – 542). Autor se osvrnuo na razvoj hrvatskoga nacionalnog identiteta u Istri između XIX. i XX. stoljeća. Ocrtao je njegov povijesni razvoj s naglaskom na najvažnija pitanja i istražne teme koje su još uvijek otvorene.

Drugi je svezak gotovo u cjelini posvećen sekciji »Fonti e documenti«, a započinje djelom mladog znanstvenika iz Tara Gaetena Benčića, »Osservazioni sul castello di San Giorgio al Quietto e sul porto di santi Quaranta« (549 – 573). Autor, nastavljajući s istraživanjima svojega zavičaja, ovaj put obrađuje povijesna vrela koja se odnose na kaštel sv. Jurja na Mirni. Predstavlja i opisuje njegovu arhitekturu i obližnju luku Santi Quaranta, pretpostavljajući moguće bizantsko podrijetlo, uokvirujući ga unutar velikog preuređenja i značajne militarizacije kojoj je regija bila podvrgnuta u tom vremenu.

Franco Stener predstavlja nam malo poznatu kapelu sv. Mateja u Skitači. U prilogu »Contributo alla conoscenza della cappella campestre di San Matteo di Schitazza« (575 – 593), autor, koji nije nov u crkveno-povijesnim istraživanjima, opisuje spomenutu crkvu ruralnog tipa, ističući neka razmišljanja o njenim povijesnim i arhitektonskim značajkama i freskama iz XV. st., pripisanim Albertu iz Konstance.

Kristijan Knez se u članku »Capodistria e la patria di Vittore Carpaccio. Studi, ipotesi, discussioni e polemiche sul luogo natio del pittore« (595 – 635), koncentrirala na život poznatog talijanskog slikara Vittorea Carpaccia i na pitanje u svezi s njegovom domovinom. Istarska umjetnička djelatnost Vittorea i Benedetta Carpaccia u Istri odvijala se uglavnom između Kopra i Pirana. Postojanje tzv. »slikarske kuće« i obitelji u Kopru, umnogome je pridonijelo uvjerenju o njihovu koparskom, čak i slavenskom, podrijetlu. Nedostatak izvorne dokumentacije, kojom bi se dokazale te pretpostavke, doprinosile su gotovo jednoglasnom prihvaćanju teorije o postojanju istarskog Carpaccia. Od sredine XIX. st. teorije o otkrivanju njegova rodnog mjesta izgubile su takozvani kampanilistički sadržaj u korist nacionalnoga. Konačnim dokazivanjem njegova venetskog, dakle talijanskog, podrijetla, zavičajni argumenti izgubili su snagu.

Objavlivanjem trećeg dijela, Tullio Vorano nastavlja započetim predstavljanjem *Labinskog katastrika* iz 1708. godine. U tekstu »Il catastico di Albona del 1708 (III parte: appendici)« (637 – 705), koji prati dvije prethodno objavljene studije u *Atti* br. XXXVIII i XXIX, kada je objavio cijeli tekst *Il Libro over Cattastico in cui sono descritti li Beni obbligati a Decima liuelli & altro alla Magnifica Comunità d'Albona*, donosi priloge s onomastičkim indeksima i indeksima tada postojećih crkava i bratovština na labinskom području. Objavljeni su popisi zemljoposjednika i nadimci, popisi područja i lokaliteta, antroponimi i sve navedeno za samostan sv. Franje.

Sličnim se gradivom bavi i fra Ljudevit Anton Maračić, koji je u članku naslova »Compilazioni cronachistiche settecentesche dei frati francescani istriani Santo Brandolini, Felice Bartoli e Pietro Trani« (707 – 764) objavio nekoliko kronika i kompilacija iz XVIII. stoljeća. Radi se o rukopisu franjevca Santoa Brandolinija pod nazivom *Cattastico d'oro*, napisan 1753., koji se odnosi na aktivnosti u svezi s franjevačkim samostanom u Poreču,

prvenstveno na njegovu imovinu i notarske transakcije. Brandolini je u tom radu također prepisao jedan rukopis fra Felicea Bartolija, koji se odnosio na radove obnove u crkvi i u samostanu sv. Franje. Članak završava osvrtom »Cronologico catalogo, e Memorie«, svojevrsnom biografskom opisu franjevačke braće u Piranu od 1301. do 1733. godine. Brandolinijevo djelo čuva se u Antonijanskoj knjižnici Provincije trećoredaca sv. Antuna u Padovi, a Bartolijev se rukopis čuva u franjevačkom trećoredskom samostanu na Krku, dok se Tranijev izvorni tekst nalazi u knjižnici franjevačkog samostana u Šibeniku.

Drago Roksandić u članku naslova »Luj Matutinović, soldato e scrittore (Parte II)« (765 – 804) objavljuje drugi i završni dio Matutinovićeve rukopisa *Memoires Historiques Politiques et Militaires sur la Dalmatie, L'Istrie et l'Albanie, eu égard aux Possesseurs actuels*, tiskanog 1806. u Veneciji. Autor analizira Matutinovićeve francuski jezik i njegov tipičan stil i pravopis, ističući da se radi o piscu dvojezičnog kulturnog izričaja, to jest »slavenskog« (»ilirskog«) i talijanskog, koji je mogao komunicirati na francuskom jeziku. Matutinoviću su stoga bila otvorena vrata pariškog suda 1810. godine.

Antonio Cernecca se u radu »Theodor Mommsen e Pietro Kandler« (805 – 830) osvrnuo na odnos koji se uspostavio između njemačkog povjesničara Theodora Mommsena i tršćanskog znanstvenika Pietra Kandra, analizirajući neobjavljene izvore i dokumente. Posebno se ukazuje na njihovu suradnju i na značajan Kandlerov doprinos radu njemačkog povjesničara. Istaknuta je i Mommsenova uloga u poticanju teoretske modernizacije lokalnih povijesnih i arheoloških istraživanja.

Corrado Ghirardo nastavlja svoj put istraživanja posvećenog sakralnim zdanjima s područja južne Istre te u članku »Nuovi cenni sopra le chiese esistenti o crollate nella campagna di Dignano« (831 – 849) predstavlja najnovije spoznaje o ruševnim crkvama vodnjanskog kraja. Autor se usredotočuje na strukture četiriju sakralnih zdanja (Sv. German, Sv. Petar od sedam vratiju, Sv. Severin, Sv. Cecilija) opisujući ih, pružajući nam podatke o vlasništvu, stanju očuvanosti i restauracijama.

»Riti e canti della Stella nell'Istria veneta e nel Quarnero« (851 – 886) naziv je rada kojim David Di Paoli Paulovich dokazuje da molitveni rituali *Zvijezda* ili koleda (koji se odvijaju između Božića i Svetih triju kraljeva) na istrokvarterskom području slijede sheme popularnih napjeva u blizini alpskih i podalpskih regija (tijekom kojih su se pjevale drevne himne s temom Bogojavljenja, čak i s više glasova), kao naslijeđe usmene tradicije poslijetridentskih lauda, prakticiranih u protureformacijskoj funkciji.

Claudio Pericin u tekstu »Lotta per "un bicchiere d'acqua netta" ed il ruolo dei parroci di campagna a difesa dei villici nell'Istria tra XIX e XX secolo« (887 – 908) ukazuje na problem nedostatka pitke vode i na ulogu župnika istarskog sela u rješavanju tog problema između XIX. i XX. stoljeća. To je razdoblje snažnih gospodarskih i socijalnih teškoća, migracija te pomanjkanja brige o javnom zdravstvu i higijeni na ruralnim prostorima. I dok su političke vlasti razgovarale bez ikakva zaključka o rješavanju problema opskrbe vodom, u središnjoj Istri župnici su preuzeli ulogu glasnogovornika za rješavanje toga ključnog pitanja. U tekstu su kao prilozi objavljene reakcije i dokumenti koje su pisali župnici iz Žminja, Kringe, Tinjana, Grdosela, Starog Pazina i Šušnjevice.

Marino Bonifacio, jedan od vodećih onomastičkih stručnjaka u Istri, u članku naslova »Origine e storia di undici casati dell'Istria« (909 – 942) istražuje podrijetlo i povijest jedanaest istarskih obitelji. Obuhvaća sljedeća istarska prezimena: Bradamante, Caprin, Gardenal, Castel, Castellan, Deghenghi, Del Vecchio, Musizza, Novacco i Zanello.

Drugi svezak, a time i cjelovito ovogodišnje izdanje zbornika *Atti*, završava sekcijom »Rassegne biobibliografiche«, odnosno znanstvenim radom Roberta Matijašića, posvećenom profesoru emeritusu Miroslavu Bertoši »Professore emerito Miroslav Bertoša: biobibliografia« (945 – 985). Radi se o biobibliografskom tekstu posvećenom jednom od najvećih poznavatelja istarske novovjekovne povijesti i istarske povijesti općenito. Istaknut je Bertošin doprinos poznavanju povijesti (osobito razdoblja od XVI. do XVIII. st.) i historiografije Istre, metodologiji povijesne znanosti, kao i proučavanju francuske škole *Annales*. Na kraju je životopisa otisnuta opsežna bibliografija njegovih djela, eseja, priloga i članaka.

Denis Visintin